

Տ. ԱՆԱՆԻԱ ԱՔԵՂԱ ԾԱՏՈՒՐՅԱՆ
Միաբան Մայր Աթոռ Ս. Էջմիածնի

ՎԱՆԱԿԱՆՆԵՐԻՆ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ ՅԱՅՈՑ ԵԿԵՂԵՑՈՒՄ¹

Ա. ՆԵՐԱԾՈՒԹՅՈՒՆ

Միանձնացյալ կրոնավորները՝ վանականները, Եկեղեցում կուսակրոն աշխատանքներ են կատարում, որ նվիրապետության մաս չեն կազմում, բայց իրենց կոչումով եւ ուխտով նախապատիվ են հավատավոր ժողովրդի պարզ համայնքից: Ուստի վանականները, ի տարբերություն ձեռնադրված հոգևորականների, նվիրապետական աստիճան չունեն. նրանց տրված չէ օծված հոգևորականությանը վերապահված Ս. Խորհուրդներն ու ծիսական արարողությունները կատարելու իշխանությունը: Կրոնավորական վիճակի մեջ մտնելով՝ վանականները որոշակի հանձնառություն է ստանձնում, որոնց համաձայն պետք է կենցաղավարեն: Վանականությանը վերաբերող առաջին կանոնների կազմումը կապված է եգիպտական հայրերի, հատկապես Պախոմիոսի անվան հետ, որին է պատկանում վանական առաջին կանոնադրության մշակումը՝ Տաբենիայում իր հիմնած վանքի համար (320 թ.)²: Եկեղեցական պատմագրությունը Պախոմիոսից հետո Ս. Բարսեղ Մեծին (329–379 թթ.) է ճանաչում հեղինակ վանական կանոնադրության, որը կիրարկվել է Արեւելյան բոլոր Եկեղեցիներում:

Հայ Եկեղեցու վանական հաստատություններում որպես կանոնադրություն դարեր ի վեր Ս. Բարսեղի հեղինակածներն են գործածվել: Այս մասին է վկայում Ստեփանոս Ասողիկ Տարոնեցին իր «Տիեզերական պատմութիւն» աշխատության՝ Սեւանա վանքին նվիրված հատվածում:

¹* Ստացվել է 8.12.2022, գրախոսվել է 26.12.2022: Էլ. հասցե՝ hayranania@gmail.com:

² Պախոմիոսի կանոնները պահպանվել են միայն Հերոնիմոս Երանելու կատարած լատիներեն թարգմանությամբ. տե՛ս J. E. GOEHRING, Pachomius The Great, edited by Philip F. Esler, The Early Christian World, second edition, New York, 2017, էջ 1022. H. R. DROBNER, Patrologia, էջ 471. «Творения блаженного Иеронима», ч. 4, Киев, 1880, էջ 53–57. W. HARMLESS, Desert Christians, էջ 117, “Pachomiana Latina, Regle et epitres de S. Pachome, Text latin de S. Jerome, per Dom Amand Boon, Praefatio Hieronymi”, Bruxelles, 1932:

Նա նշում է, որ Մաշտոց Եղիվարդեցին Սեւանա կղզում միաբանություն հիմնելիս առաջնորդվել է Ս. Բարսեղ Մեծի կանոններով. «Ժողովեցան եղբարց բազմութիւն, կանոնադրութեան սահմանաւ սրբոյն Բարսղի»³: Միեւնույն պատմիչն ընդգծում է, որ երբ վանական կյանքը Հայաստանում վերստին սկսեց վերելք ապրել, ու մի շարք վանքեր հիմնադրվեցին, այդ միաբանությունները եւս Ս. Բարսեղի կանոններն էին գործածում. «Յայսմ ժամանակի ծաղկեալ պայծառանայր կարգ կրօնաւորական հանդիսից յաշխարհիս Հայոց: Եւ ի յոլով տեղիս շինեցան եղբայրանոցք, եւ ժողովեցան միաբանակեացք սիրովն Քրիստոսի: ....Կանոն կարգի ունելով զսահմանադրութիւն սրբոյն Բարսղի հայրապետին Մեծի»⁴: Աշոտ Գ. Ողորմած թագավորի օրոք կառուցված Հաղպատի եւ Սանահինի վանքերը նույնպէս այդ կանոնադրությունն են ունեցել. «Յաւուրս սորա շինեցան կրօնաւորանոցք, ճգնաւորականաց տեղիք Սեաւորդեաց աշխարհին, հաւասարակեացք, միաբանականք, ըստ յառաջասացեալ կանոնին սահմանադրութեան սրբոյն Բարսղի, որոց երկոցունց տեղեացն անուանք Հաղբատ եւ Սանահին հանդէպ միմեանց, միակրօնք ի տան Աստուծոյ՝ արանց Շ-ոց»⁵:

Այսպիսով՝ հայ վանական համակեցության հիմնական եւ առաջնային ուղեցույց-աղբյուրը Ս. Բարսեղի կանոնադրությունն է: Այն բաղկացած է ընդարձակ եւ համառոտ կանոնախմբերից, որոնցից առաջինը գրվել է 360-ական թթ., իսկ հետագայում համալրվել համառոտ կանոններով: Հայտնի է, որ Ս. Բարսեղ Մեծն ի մոտո վանական կյանքին հաղորդակից լինելու նպատակով այցելել է Եգիպտոս, Պաղեստին, Ասորիք: Ուստի միանգամայն բնական է, որ նրա կանոնները կրում են եգիպտական անապատականների ճգնակեցական կարգերի, հատկապէս Անտոն Մեծի վարքի ու խրատների, Պախոմիոսի կազմած կանոնադրության ազդեցությունը⁶: Ս. Բարսեղ Մեծի կանոնների հայերեն բնագիրը, որտեղ, որպէս մեկ ամբողջություն, զետեղված են «Ընդարձակ» եւ «Համառոտ» կանոնները, «Հարցողաց գիրք» անվամբ է հայտնի: Գիրքն սկսվում է հե-

³ «Ստեփանոսի Տարօնեցոյ Ասողկան Պատմութիւն տիեզերական», Ս. Պետերբուրգ, 1885, էջ 160:

⁴ Անդ, էջ 173–174:

⁵ Անդ, էջ 181:

⁶ Տէս Ի. Բ. DROBNER, նշ. աշխ., էջ 475. Հ. ՔՅՈՍԵՅԱՆ, Եկեղեցու հայրեր, վարդապետներ (IV–VIII դդ.), Բ. լր. հրատ., Երեւան, 2020, էջ 100. ԵԶՆԻԿ ԱՐՔ. ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ, Հայրաբանություն, մաս Բ., Երեւան, 2018, էջ 110–111:

ղինակի՝ ճգնակյաց կրոնավորներին ուղղված ճառով, որին հաջորդում է կանոնների համար գրված նախաբան-ներածությունը: Կանոնները բաղկացած են 361 հարցուպատասխանից, որոնցից առաջին քառասունչորսը (Ա.—ԽԴ.) «Ընդարձակ» կանոններն են, իսկ մնացյալը (ԽԵ.—ՅԿԱ.)՝ «Համառոտ»-ները: Վերջում կցված է վանականներին ուղղված եւս տասնմեկ համառոտ կանոն⁷:

Ս. Բարսեղ Մեծի վանական կանոնադրությունից զատ՝ վանականներին առնչվող կանոնական թելադրություններ կան «Կանոնագիրք Հայոց»-ի տարբեր կանոնախմբերում: «Կանոնագիրք Հայոց»-ում վանական կյանքին, միայնակեցությունը վերաբերող կանոնները մեծ քանակությու շեն կազմում: Պատճառն այն է, որ Ս. Բարսեղ Մեծի կանոնական հրամաններն արդեն իսկ բավական էին վանական կենցաղավարությունը կարգավորելու համար, ուստի մեր հայրապետները միայն առանձին հարցերի են անդրադարձել: Մխիթար Գոշն իր «Դատաստանագրքում» եւս նշում է, որ վանականներին վերաբերող կարգերն արդեն Ս. Բարսեղը սահմանել է. «Կարգ ոգւոց դատաստանաց եւ հրահանգ բարեաց ի սրբոյն, բաւականապէս եղբարց եւ նոցունց հարց, եղեալ է ի Բարսղէ»⁸: Կանոնական առումով բավականին կարելոր են «Յաճախապատում ճառեր»-ի ԻԳ. ճառը՝ «Երանելւոյն սրբոյն Գրիգորի խրատք ճգնաւորաց եւ ցոյցք հանդիսից, որ յառաքինութիւն յորդորեն», եւ Ս. Ներսէս Դ. Շնորհալի հայրապետի «Թուղթ ընդհանրական»-ում կրոնավորներին ուղղված՝ «Առ կրօնաւորս խարազանազգեացս՝ որ ի վանորայս» խրատը⁹:

Բ. Ս. ԲԱՐՍԵՂ ՄԵԾԻ ԿԱՆՈՆՆԵՐԸ

Վանական կենցաղավարությունը, ինչպես տեսնում ենք «Գիրք հարցողաց»-ում, Ս. Բարսեղ Մեծի համար պարզապես հեռացում կամ հրա-

⁷ Տե՛ս «Basilio Di Cesarea. Il Libro Delle Domande (Le Regole)», edito da Gabrirla Uluhogian, (CSCO vol. 536, Scriptores Armeniaci, t. 19), Lovanii, 1993. Ս. ԱՆԱՍՅԱՆ, Հայկական մատենագիտություն, Ե.—ԺԸ. դդ., հտ. Բ., Երեւան, 1976, էջ 1361—1663:

⁸ ՄԽԻԹԱՐ ԳՈՇ, Գիրք Դատաստանի, Երեւան, 1975, էջ 33: Հետաքրքրական է, որ «Դատաստանագրքի» Բ. խմբագրության մեջ Ս. Բարսեղ Մեծի անվան հետ նաեւ Ս. Սահակ Պարթևի անունն է նշված. «Եղեալ է սրբոյն Սահակայ եւ Բարսղէ». տե՛ս «Մխիթարայ Գոշի Դատաստանագիրք Հայոց», աշխ.՝ Վահան վրդ. Բատաստանցի, Վաղարշապատ, 1880, էջ 85:

⁹ «Սրբոյն Գրիգորի Հայոց Լուսաւորչի ասացեալ ճառս յաճախապատումս եւ լուսաւոր վարդապետութիւնս յաղագս աւգտի լսողաց», «Մատենագիրք Հայոց», հտ. Ա., Անթիլիաս—Լիբանան, 2003, էջ 128—137. Ս. ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ, Թուղթ ընդհանրական, աշխ.՝ է. Բաղդասարյանի, Երեւան, 1995:

ժարում չէ աշխարհից, այլ օրհնյալ մի միջոց, հնարավորություն կյանքի այս ճանապարհով, որ է վանական կանոնների կիրառում. անձնուրացություն, մեղքի դեմ պայքար, սուրբգրային պատվիրանների կատարում եւ այլն հասնելու բուն նպատակին՝ գերագույն օրհնությանը՝ Աստծու հետ միություն, Փրկչին նմանակցություն:

Ս. Բարսեղ Մեծը գրում է, որ միայնակյացը պարտավոր է ուրանալ սեփական անձն ու մերժել սեփական կամքը, քանզի հանուն Քրիստոսի մեռնելու ցանկությունը, երկրավոր կյանքում երկրավոր անդամների մեռելությունը, ամեն տեսակի վշտերի հաղթահարումն ու այժմյան կյանքի հանդեպ աննախանձ լինելը նշանակ են Քրիստոսի խաչն առնելուն, որով եւ մարդու կենցաղային հոգսերի ու նորամուտ սովորությունների խափանումն ենք տեսնում¹⁰: Ս. Հայրապետը կարգադրում է, որ միաբանության շարքերը մտնելու եւ լիարժեք վանական կյանքով ապրելու համար սկսնակը նախ աշխարհից պետք է հրաժարվի՝ «մերկանալով զհին մարդն հանդերձ գործովք իւրովք, զապականեալն ցանկութեամբ խաբեութեանն»¹¹: Ինքնին հասկանալի է, որ այս տեսակի հեռացումն աշխարհից եւ մերկացումը հին մարդուց ակնկալում են հրաժարում մարմնավոր կրքերից, չարիք բերող սովորություններից, ինչպես նաեւ աշխարհիկ կապերից՝ բարեկամներից, ընկերներից ու մարդկային մտերմությունց: Վանականից ակնկալվում է նաեւ ողջախոհ համակեցություն միաբանակից եղբայրների հետ՝ հարմարեցնելով իր ծառայությունը հօգուտ միաբանության, ինչպես նաեւ ողջախոհ հնազանդություն իր առաջնորդին¹²:

Վանական կյանքում մեղքի եւ գայթակղությունների դեմ պայքարը հույժ կարեւոր է, որովհետեւ մեղքը Տիրոջից հեռացման պատճառ է դառնում, ուստի պետք է ամենօրյա հետեւողական պայքար մղել մեղքի դեմ, ապաշխարել գործած կամ մտածած սխալների համար: Ս. Բարսեղ Մեծի կանոններում մի վանականի՝ մյուսին մեղքի համար հանդիմանություն անելը նույնպես կարեւորվում է՝ համաձայն ավետարանական խոսքի (Մատթ. ԺԸ. 15–16)¹³: Ապաշխարությունն օգնում է զղջալ թույլ տված սխալների համար եւ ատել մեղքը. «Եթէ ոք հաւատասցէ որքան եւ որպիսի շարեաց լինի պատճառք մեղանքն, ինքեամբ եւ կամաւք կրէ առ

¹⁰ Տէս “Basilio Di Cesarea. Il Libro Delle Domande (Le Regole)”, կանոն 2., էջ 55:

¹¹ Անդ, կանոն Ը., էջ 61:

¹² Անդ, կանոն ԼԴ., էջ 122:

¹³ Անդ, կանոն ԽԹ., էջ 146–147:

նոսա զատելն, որպիսի եցոյց որ ասացն. «Ձմեղս ատեցի եւ անարգեցի» (Սաղմ. ճժԸ, 163)¹⁴: Հեռանալով աշխարհիկ կյանքից, ապաշխարելով նախկինում գործած մեղքերի համար, ինչպես նաեւ հոգեւորութեամբ ու մտավորապես հասունացած՝ նորեկը կուսութեան ուխտ է անում. «Ապա եւ ի խոստովանութիւն կուսութեանն մերձենալ պարտի, յորժամ հաստատուն եւ ընտանի կամացն յընտրութենէ լինիցի»¹⁵:

Ս. Բարսեղ Մեծի համար վանականներին անհրաժեշտ առաքինություններից են նաեւ խոնարհությունն ու հնազանդությունը: Հնազանդ եւ խոնարհ լինելն արտահայտվում է միաբան եղբայրների՝ մեծ թե փոքր, միմյանց սպասավորություն անելով: Խոնարհ վարքը հատուկ պետք է լինի ոչ միայն միաբաններին, այլեւ առաջնորդին, որպեսզի նա էլ, գոռոզանալով եւ հպարտանալով, չընկնի խոնարհութեան երանությունից ու դատապարտվի¹⁶: Ինչպես վանքի վանահայրն է հոգ տանում միաբանների համար, այնպես էլ նրանք պետք է հնազանդ լինեն աստվածային պատվիրաններին ու առաջնորդի խոսքին, քանզի հնազանդությունը հոգեւոր կյանքի առաջնայնություններից է. «Առ Աստուած հնազանդութեանն ոչ ինչ նախապատուագոյն»¹⁷:

Պատվիրանների գործադրումն ամենից առաջ աստվածասիրություն է ենթադրում: Ս. Բարսեղի կանոններում աստվածասիրությունն ու եղբայրասիրությունը վանականի համար պարտադիր կանոններ են: Աստծուն սիրելն ուսուցանելով ձեռք չի բերվում. սիրուն հաղորդակցվելու բնատուր ձգտումը մարդուն ի սկզբանե է տրվում, ինչպես տրված են դեպի բարին ձգտումը, սերն առ մերձավորը, բարեգործություն կատարելու ցանկությունը եւ այլն: Ուրեմն Տեր Հիսուս Աստծուն սիրելը որպես առաջին եւ մեծագույն պատվիրան տվեց, իսկ որպես երկրորդ պատվիրան՝ սահմանեց ընկերասիրությունը. «Նա ուրեմն եղ զիւր զպատուիրանացն զկարգն՝ Տէրն. առաջին եւ մեծագոյն առ Աստուած զսէրն զպատուիրանն սահմանեաց. երկրորդ ըստ կարգի եւ նման նմին, մանաւանդ լրումն առաջնոյն եւ զնմանէ յեռեալ՝ առ ի ընկերն զսէրն, որպէս զի յասացելոցս եւ յընկերաց նորա, այսպիսիք են յաստուածային Գիրս բերեալք, յամե-

¹⁴ Անդ, կանոն ճՂԹ., էջ 202–203:

¹⁵ Անդ, կանոն ժԳ., էջ 75:

¹⁶ Անդ, կանոն ԻԶ., էջ 101:

¹⁷ Անդ, կանոն ժԲ., էջ 71:

նայն ի պատուիրանս Տեառն կարգ եւ հետեւումն է ուսանել»¹⁸ (հմմտ. Մատթ. ԻԲ. 36–39): Ս. Բարսեղ Մեծը երրորդ կանոնում փարատում է այն մտավախությունը, թե արդյոք ունենք Աստծուց այդ պատվիրանը կատարելու կարողություն. «Զի ո՞վ ոք ոչ գիտէ եթէ ընտանի եւ հաղորդ կենդանի մարդն, եւ ոչ միայնակ եւ ոչ վայրենի: Քանզի ոչ այնպէս առանձին բնութեանս մերոյ, որպէս հաղորդել միմեանց եւ պիտոյանալ միմեամբք եւ սիրել զազգակիցս»¹⁹: Հաշորդ պատգամն առ Աստված երկյուղն է, որպէսզի Տիրոջից տրված շնորհների առատությունը դատապարտության պատճառ չդառնա²⁰:

Գ. ԱՌԱՔԵԼԱԿԱՆ, Ս. ՍԱՀԱԿ ՊԱՐԹԵՒԻ,

ՇԱՀԱՊԻՎԱՆԻ ԺՈՂՈՎԻ ԿԱՆՈՆՆԵՐ ԵՒ ՅԱՀԱԵԱՊԱՏՈՒՄ ՃԱՌՔ

Ինչպես նշեցինք, «Կանոնագիրք Հայոց»-ում տարբեր դարերում տեղ գտած կանոնախմբերում եւս վանականներին ուղղված կանոններ ու հրահանգներ կան, որոնք լրացնում են Ս. Բարսեղ Մեծի կանոնները: Կրոնավորներին խրատելու առումով հատկապես արժեւորելի են Առաքելական, Ս. Սահակ Պարթևի եւ Շահապիվանի ժողովի կանոնները:

«Կանոնագիրք Հայոց»-ի առաջին կանոնախումբը «Կանոնք առաքելականք»-ն է, որ, ըստ ավանդության, սահմանել են Տիրոջ առաքյալները, սակայն մեր առջեւ նպատակ չդնելով ուսումնասիրել այս կանոնախմբի հեղինակային պատկանելության խնդիրը՝ նշենք միայն, որ այն Ընդհանրական Եկեղեցու հնագույն եւ կարեւորագույն կանոններից է: Այս կանոնների մեծ մասն ուղղված է հոգեւորականներին, մյուսները՝ աշխարհականներին: ԼԲ. կանոնը պատվիրում է, որ ով կամենում է կուսակրոն լինել, ցանկանում է բարի գործ կատարել եւ համարձակ է վանք կառուցելու մեջ, պետք է պահի սրբություն կարգերն ու օրենքները, զգույշ եւ պարկեշտ պետք է լինի սննդի հարցում, հեռու մնա զինվորական հանդերձ կրելուց եւ իր կեցվածքով նմանվի Աստծու հրեշտակներին ու երկնային զվարթուններին. «Կարգեցին առաքեալքն եւ եղին հաստատութեամբ, եթէ ոք ի կարգէ պաշտանէից եւ յուխտէ եկեղեցոյ կամեսցի կուսան լինել, բարւոյ գործոյ ցանկայ, համարձակ լիցի վանս շինելոյ ի

¹⁸ Անդ, կանոնք Ա., Բ., էջ 41–42:

¹⁹ Անդ, կանոն Գ., էջ 48:

²⁰ Անդ, կանոն Դ., էջ 49–50:

տեղիս տեղիս՝ ժողովեալ աւրինաց եւ կարգի սրբութեան, զգուշացին ի կերակրոյ պարկեշտանալ, ի զինուորական զգեստուէ հեռանալ, պճղնաւորեալ նմանեսցի պաշտանէից հրեշտակաց Աստուծոյ եւ զուարթնոց երկնից...» (կանոն ԼԲ.)²¹։

Ս. Սահակ Պարթեւ հայրապետն (387—439 թթ.) իր կանոններում վանականներին հորդորում է լինել պարկեշտ, եղբայրասեր, հրեշտակային վարքով կենդացավարող. «Յիշեցուցանեմ եւ ձեզ կրանասէր վանականաց ամենեցուն, վասն զի հրաժարեալ էք ի կենաց երկրաւորաց, եւ պարապեալ Աստուծոյ եւ աստուածայնոցն, զի նմանեսցէ անուանդ խոստովանութեան եւ գործքդ. եւ եղիցի ձեզ սիրելի՝ պարկեշտութիւն, արթնութիւն, պաշտանսիրութիւն, նմանութիւն բերել յանձինս հրեշտակական վարուց, աւտարսիրութիւն եւ եղբայրսիրութիւն» (կանոն ԼԵ.)²²։

Վանականներին խրատելու առումով Շահապիվանի ժողովի կանոնները ներկայացնում են բացառիկ արժեք։ Շահապիվանի ժողովը հրավիրվել է 444 թ.²³ Հայոց Հովսեփ կաթողիկոսի (440—452 թթ.) նախաձեռնությամբ։ Կանոնախմբի ժՆ. կանոնում հրահանգվում է բոլորին, ովքեր «ի հաւատս կացցէ կամ միայնակեաց կամի լինել, զկուսութիւն եւ զսրբութիւն պահել եւ կենացն յաւիտենից հասանել», պետք է ոչ թե առանձին-առանձին կենցաղավարել, այլ միասին ապրել վանական կյանքով. «Մի՛ լիցի սովորութիւն միայն լինել. ապա զիմորդ կարեն գիտել զկարգ եւ զպայման հաւատոց, եւ կամ զյանցուածս իւր ի միտ առնուլ, կամ զհնազանդութիւնս եւ զսէր առ ընկերս ցուցանել։ ...Այլ հաւատք կատարեալ եւ ճշմարիտ այս են՝ հնազանդութիւն առ ընկերս եւ սէր առ միմեանս եւ առ Քրիստոս, ի մէջ մարդկան լինել աւրինակ բարի եւ տիպք նախանկարք. զի շահեալ ի միմեանց եւ նախանձեալ ի գործս բարիս, զի տեսցեն եւ փառաւորեսցեն զԱստուած յերկինս...»²⁴ (հմմտ. Մատթ. Ե. 16)։ Ապա նշված են մի շարք խրատական հորդորներ, որոնցից յուրաքանչյուրը հիմնավորվում է սուրբգրային որեւէ տեղիով։ Սրանց նպատակն է հետ պահել միանձանց եւ կուսանաց ամեն տեսակի սխալ քայլերից ու գայթակղություններից եւ ուղղել դեպի աստվածահաճո ընթացք. օրինակ՝

²¹ «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Ա., աշխ.՝ Վ. Հակոբյանի, Երեւան, 1964, էջ 46—47։

²² Անդ, էջ 385—386։

²³ Սույն ժողովի եւ ժողովի թվականի մասին տե՛ս Ն. Ա. ԿԻՆԵԱՆ, Շահապիվանի ժողովին կանոնները, «Հանդէս Ամսօրեայ», 1949, Դ.—ԺԲ., էջ 79—170։

²⁴ «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Ա., էջ 450—451։

«ամուր դուռ» դնել բերանին՝ սխալ խոսքեր չասելու համար, վարձով արժաթագրամներ չտալ եւ տոկոս չպահանջել, վերցված պարտքը շուտ վերագարձնել, չլինել խստասիրտ եւ նեղսիրտ, հեռու մնալ շնությունից եւ պոռնկությունից, գողությունից, ագահությունից, արժաթասիրությունից, սուտ երգումից, սուտ խոսելուց, բանսարկությունից, արբեցությունից, որկրամոլությունից, ինքնահավանությունից, կամակորությունից, պերճությունից, գոռոզությունից, չլինել հպարտ, շարակամ, ամբարտավան, անվայելուչ երգեր չերգել, չլինել զրկող, գանգատվող, ատող, հանդուգն, շատախոս, որեւէ մեկից չբամբասել եւ չարախոսություն չլսել, չլինել ցանկասեր, ծուլ, կամակոր ուսման հանդեպ, չծուլանալ աղոթելիս, չատել աղքատներին, չխուսափել պահքից ու ճգնությունից, բարի գործեր անել ու սիրել Աստծու պատվիրանները, լինել հեզ եւ խոնարհ, ամեն ժամ դողալով եւ երկյուղով մտաբերել Տիրոջ խոսքերը, փնտրել խաղաղություն եւ գնալ արդար ճանապարհով, չձանձրանալ բարիք գործելուց, լինել կատարյալ եւ երկրի վրա երեւալ որպես հրեշտակ: Կանոնը հետեւյալ խոսքով է ավարտվում. «Որ միայնակեաց կամի լինել եւ կուսան եւ զհարեղայութիւն յանձն առնուլ, կանոն զայս կալցի ամենայն ոք, որ ի հաւատս կացցէ, զի ի ձեռն անարատից մեղաւորք սրբեսցին»²⁵:

Կանոնական բնույթ է կրում «Յաճախապատում»-ի ԻԳ. ճառը, որում բազում խրատական հորդորներ կան ճգնավորների եւ վանականների համար: Ճառի հեղինակը թելադրում է, որ վանականները կենցաղավարեն համաձայն ավետարանական պատգամների. հեռու լինեն աշխարհական ցանկություններից, դառնան նոր մարդ՝ զարգարված բարի գործերով եւ սուրբ, անարատ ու կատարյալ արդարությամբ՝ սրբված երկրավոր բոլոր ցանկություններից. «Ուշ ունելով մտերիմ խորհրդով եւ արժանաւորապէս ըստ Աւետարանին Քրիստոսի կրանաւորիլ: Մերկանալ զաշխարհական ցանկութիւնս ամենայն, եւ զգենուլ զնոր մարդն ամենայն բարի գործովք զարդարեալ ներքոյ եւ արտաքոյ սուրբ եւ անարատ կատարեալ արդարութեամբ եւ սրբեալ յամենայն ցանկութեանց երկրաւորացս»²⁶: Հեղինակը հորդորում է, որ ճգնավորները սուրբ սրտով եւ անկեղծ հավատքով հակվեն աստվածասիրությանը, մտքով եւ մարմնով հաստատուն, անսասան եւ անդրդվելի լինեն կրո-

²⁵ Անդ, էջ 454:

²⁶ «Յաճախապատում ճառք», էջ 129:

նավորական կարգի մեջ, հոգեւոր հանապազօրյա մարտ մղեն այս աշխարհի թշնամու դեմ. «Նախ զաստուածսիրութեան զհանգամանս յանձին հաստատել սուրբ սրտիւ եւ անկեղծաւոր հաւատով. պատրաստ լինել ըստ արժանի իւրոյ ընծայութեանն յոր կոչեցաւն. յամենայն բժից անարատ եւ մաքուր եւ հաճոյ Աստուծոյ լինել: Մտաւք եւ ամենայն անդամովք հաստատուն եւ անշարժ եւ անդրդուելի կալ ի կարգի ճգնաւորական հանդիսիցն: Մարտնչել ի հոգեւորական մարտին ընդդէմ հանապազօրդեան թշնամւոյն»²⁷:

Դ. ՎԱՆԱԿԱՆ ՈՒԽՏԵՐ

Աշխարհից հրաժարվելու, անձնուրաց կյանքով ապրելու, կրոնավորությանը բոլորանվեր տրվելու համար կա երեք հիմնական նախադրյալ՝ կուսուծյուն, անընչասիրություն եւ հնազանդություն²⁸: Կուսուծյան ուխտով հաղթահարվում են մարմնական ցանկությունները, անձը փորձում է ապրել դեպ աշխարհ ձգող զգացումներից վեր կյանքով եւ ջանում նմանվել Փրկչին՝ Քրիստոսին: Անընչասիրությունը հարկավոր է մաքուր մտքով Աստծուն ազդեցելու համար, քանզի մինչ միտքն ամբողջովին վերացած չէ նյութականից, անհնար է մաքուր մտքով ազդեցել եւ սիրել Տիրոջը: Հնազանդվել նշանակում է սեփական կամքը կատարելու փոխարեն ունկնդիր լինել հոգեւոր առաջնորդի թելադրություններին, որի արդյունքն էլ միայնակյացի մաքուր մտքի ձեռքբերումն է լինում: Ծգնակեցությունը նախ եւ առաջ ենթադրում է մտքի պարզություն, իսկ առանց հնազանդության՝ անհնար է հասնել դրան: Հնազանդվելով հոգեւոր հորը՝ վանականն սկսում է հնազանդվել նաեւ աստվածային կամքին, կատարել աստվածային պատգամները եւ հասնել կատարելության²⁹: Այս մասին Ներսես վրդ. Մելիք-Թանգյանը գրում է. «Առաջին պայմանը դրուած էր նրա համար, որպէսզի վանականը ժուժկալութեամբ եւ կրքերը սանձահարելով՝ ներքին կատարելագործութեան կարողանայ հասնել. երկրորդը՝ հրաժարեցնելով բոլոր շոյող եւ շռայլութեան տանող աղբիւրներից, սովորեցնում էր քիչով բաւականանալու սկզբունքը, որպէսզի մարմինը

²⁷ Անդ:

²⁸ Տէս ՆԵՐՍԷՍ ՎՐԴ. ՄԵԼԻՔ-ԹԱՆԳԵԱՆ, Հայոց Եկեղեցական իրաւունքը (վերահրատ.), Ս. Էջմիածին, 2011, էջ 675:

²⁹ Հմմտ. Ս. САХАРОВ, Рождение в Царство Непокколебимое, Москва, 2000, էջ 136–137, 144–145, 150–151:

կարողանայ կրթել աւելի բարձր ձգտումների հասնելու համար. երրորդը՝ իբրեւ եղբայրական սիրով կապուած մարդ, պիտի առիթ չտար վէճերի, անհնազանդութեան եւ այլն»³⁰: «Կանոնագիրք Հայոց»-ում բավականին շատ են հատկապէս կուսութեան եւ հնազանդութեան մասին կանոնները՝ ճգնավորների եւ վանականների կենսակերպը կանոնակարգելու համար:

Դ. 1. Կուսութիւն կամ ողջախոհութիւն

«Կանոնագիրք Հայոց»-ի տարբեր կանոնախմբերում միանձանց կուսութեամբ ապրելու համար զանազան կանոնական ցուցումներ կան, իսկ կուսութեան ուխտը խախտողների համար՝ որպէս ապաշխարութիւն, զանազան հատուցումներ են սահմանված: Ս. Բարսեղ Մեծի՝ Իկոնիայի Ամփիլոքոս (Ամփյուղոքոս) եպիսկոպոսին ուղղած թուղթը, որը տեղ է գտել «Կանոնագիրք Հայոց»-ում՝ «Գիր կանոնական մեծի եւ գիտնաւորի եպիսկոպոսապետի Բասղի առ սուրբն Ամփիլոքոս եպիսկոպոս» խորագրով, պարունակում է ճգնակեցական հրահանգներ: Այս կանոններում շնութեան մեղքի համար միանձանց խիստ ապաշխարութիւն է սահմանվում. «Որ զկուսութիւն խոստացեալ է պահել եւ անկցի ի խոստմանէն եւ շնացէ ընդ ումեք, նոյնպէս եւ որ զմոնազնութիւն խոստացեալ է պահել եւ անկցի ի շնութիւն, զամենայն ժամանակ կենաց իւրեանց ապաշխարեսցեն» (կանոն ԻԹ.)³¹: Ժ. կանոնում խիստ է մոտեցումն այն կույսերի հանդեպ, որոնք իրենց անձը նվիրել էին Տիրոջը, սակայն խախտել էին ուխտը. «Կուսանաց որոց միանգամ խոստացեալ իցեն զվարս իւրեանց Քրիստոսի նուիրել եւ զգաստութեամբ եւ համեստութեամբ գնալ, ապա դարձեալ անկանիցին ի մարմնաւորական ախտս եւ անարգեսցեն զդաշինսն, զոր եղին առ Աստուած: Եւ արդ, եթէ այրութիւն նուազ գտանի քան զկուսութիւնն, ապա յայտ է թէ եւ մեղանչել կուսին առաւել չար է, քան զայրւոյն...» (կանոն Ժ.)³²:

«Կանոնագիրք Հայոց»-ում տեղ է գտել Ս. Բարսեղ Մեծին վերագրված մի ընդարձակ կանոնախումբ եւս՝ «Բասղի Գիր կանոնական վասն պէսպէս եւ բիւրապատիկ ախտից»³³: Այս կանոնների մի մասը վերաբե-

³⁰ ՆԵՐՍԷՍ ՎՐԳ. ՄԵԼԻՔ-ԹԱՆԳԵԱՆ, նշ. աշխ., էջ 675:

³¹ «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Ա., էջ 350–351:

³² Անդ, էջ 342:

³³ Այս «Գիր կանոնական»-ի հեղինակային պատկանելութեան խնդրի վերաբերյալ տե՛ս «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Բ., աշխ.՝ Վ. Հակոբյանի, Երեւան, 1971, էջ LXXV–LXXVIII, LXX–LXXI:

րում է կուսույթյան ուխտը խախտողներին եւ շնացողներին. «Որ մոռնողնութիւն խոստանայ եւ կին առնէ, ուրացող է, նոյնպէս եւ քահանայն» (կանոն ԼԳ.), «Վասն այնոցիկ որ զանձինս իւրեանց նուիրեցին Աստուծոյ եւ շնան եւ կին առնեն եւ արանց լինին՝ է. ամ ապաշխարեսցեն եւ բազում տրաւք աղքատաց արժանի լիցին արինաց» (կանոն ԼԹ.)³⁴: Կան մեղանշումների ավելի սաստիկ դեպքեր, գործրինակ՝ անասունների հետ պղծվողներ, որոնց համար հրահանգվում է առհասարակ թողնել կարգը. «Թէ ուխտաւոր եկեղեցւոյ կամ քահանայ ի պղծութեան անասնոյ գտցի՝ մերժեսցին ի կարգէ իւրեանց եւ մինչեւ ի վախճան ընդ ունկնդիրս կացցեն. եւ եթէ սրտի մտաւք դարձցին՝ հեծեծանաւք արժանի լիցին արինաց» (կանոն Հէ.)³⁵:

Ինչպես Ս. Բարսեղին վերագրվող «Գիր կանոնական»-ում, այնպես էլ Ս. Գրիգոր Աստվածաբանին վերագրված «Յաղագս ուղղափառութեան հաւատոյ եւ ապաշխարութեան յանցաւորաց» կանոններում սաստիկ է մոտեցումը կուսույթյան ուխտը խախտողների նկատմամբ: Կանոնախմբի ժԹ. կանոնը կուսույթյան ուխտը դրժողներին խիստ ապաշխարույթյուն է սահմանում, իսկ Ի. կանոնը տասնհինգ տարվա ապաշխարույթյուն է սահմանում կուսան հավատավորի (միանձնուհու) հետ շնացողին, քանզի ապականվում են Աստուծու տաճարն ու Քրիստոսի հարսնացյալը. «Որք կուսանալ խոստացան Աստուծոյ եւ պոռնկեցան՝ Զ. ամ արտաքս մնասցեն, Բ.՝ ի ներքս ընդ լսողսն ոչ հաղորդեալ, ապա առցէ զձեւ կուսանի եւ հաղորդեսցի» (կանոն ԺԹ.), «Որք պոռնկեցան ընդ կուսան հաւատաւորացն՝ զսպանողին կրեսցեն վտանգ, զի ապականեաց զտաճարն Աստուծոյ եւ զՔրիստոսի հարսնացեալն. ԺԵ. ամ ապաշխարեսցէ, ապա մտցէ ի հաւտն՝ սրբեալ ի շարէն եւ յելս անձինն հաղորդեսցի արինաց» (կանոն Ի.)³⁶:

Հաջորդ կանոնախումբը, որին անդրադարձել ենք, «Կանոնք յետ առաքելոց հարանց հետեւողաց»-ն է: Կանոնախմբի ժԶ. կանոնը սահմանում է, որ ով իր ցանկությամբ եւ ոչ հարկադրված վանական (միայնակեցության) ուխտ է արել, բայց ցանկանում է ամուսնանալ, կհամարվի իր կարգն ուրացող. «Որոյ մոռնազանութիւն խոստացեալ է՝ կամաւք եւ ոչ

³⁴ Անդ, էջ 109–110:

³⁵ Անդ, էջ 119–120: Նկատելի է, որ այս կանոնների խմբագիրը գործածել է «մոռնողն», «ուխտավոր», «ուխտական» բառերը՝ որպես համարժեքներ «վանական», «միայնակցաց» բառերին:

³⁶ Անդ, էջ 195:

ի հարկէ, եւ խնդրէ ամուսնանալ, իբրեւ զուրացողն եւ դարձող է ի կարգ քահանայութեան, ի դատաստան անձին մի՛ խաբեսցի» (կանոն ԺԶ.)³⁷:

Միայնակյացներին վերաբերող հրահագներ կան Անկյուրիայի ժողովի կանոնախմբում: Այս ժողովն Անտիոքի եպիսկոպոսի նախագահութեամբ եւ տասնութ եպիսկոպոսների մասնակցութեամբ հրավիրվել է Անկյուրիա քաղաքում (Փոքր Ասիա) 313—315 թթ.³⁸՝ փաստորեն նախորդելով Առաջին տիեզերաժողովին (Նիկիա, 325 թ.): Մեզ հետաքրքրող կանոնը Ի.-ն է, որը երեք տարվա ապաշխարություն է սահմանում կուսուցյան ուխտը խախտողներին. «Վասն այնոցիկ ոչք ի չափ հասակի հասեալ իցեն եւ կուսութիւն խոստանայցեն պահել եւ ստեցին խոստմանն՝ ի շնութիւն անկան, կոյս այնուհետեւ ոչ եւս կարէ լինել, այլ եղիցի նա որպէս այն որ երկուս կանայս արարեալ իցէ, զսահման նոցին ընկալցի եւ զապաշխարութիւն նոցա Բ. ամս ընդ ձեռամբ առ դրանն, եւ Ա. ամ մտեալ յեկեղեցին ընդ ապաշխարողս ելցէ, զջերմութիւն ապաշխարութեանն տեսցեն եւ հաղորդեսցի արինացն, բայց յաւժումն քահանայութեան մի՛ մերձեսցին. այլ վասն կուսանացն որ մերձենային առ ոմանս իբրեւ քեռք, զայնպիսիս խափանեցաք, զի մի՛ եւս լիցին» (կանոն Ի.)³⁹: Այստեղ պետք է մի հանգամանք նկատի ունենալ, որ ժողովի ժամանակ վանական կյանքը դեռ լիովին ձեւավորված ու կանոնակարգված չէր, սակայն կային միանձնական կամ անապատական կյանքով ապրող անհատներ, խմբեր: Ուստի կանոնն ուղղված էր այն տղամարդկանց եւ կանանց, որոնք կուսակրոն կյանքով էին ապրում: Կուսության ուխտը խախտողները երեք տարի ապաշխարելուց հետո թեեւ արձակում էին ստանում, սակայն հետագայում քահանայական օծման իրավունք չունեին: Ինչպես երեւում է կանոնի վերջին հատվածից. «Այլ վասն կուսանացն որ մերձենային առ ոմանս իբրեւ քեռք, զայնպիսիս խափանեցաք», համայնքների ներսում կային կույսեր, որոնք ապրում էին տղամարդկանց հետ որպես քույրեր, ուստի ապաշխարություն է սահմանվում այդ հարաբերությունները խախտողներին⁴⁰:

Կուսության ուխտին վերաբերող հրահանգներ եւ ուխտը խախտողներին պատիժներ սահմանող կանոններ կան Ս. Գրիգոր Լուսավորչի

³⁷ «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Ա., էջ 108:

³⁸ ՆԵՐՍԷՍ ՎՐԳ. ՄԵԼԻՔ-ԹՒԱՆԳԵԱՆ, նշ. աշխ., էջ 158—166:

³⁹ «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Ա., էջ 166—167:

⁴⁰ Տէս Н. Милаш, Правила Святой Православной Церкви с толкованиями, т. 2, 2004, էջ 3—25:

կանոնախմբում: Նշենք, որ այս կանոնները համարվում են Հայոց Եկեղեցում հեղինակված առաջին կանոնները⁴¹: Կանոնախմբի ԺԳ. կանոնում ասվում է, որ ո՛չ մոնոզոնը, ո՛չ էլ կուսանն ամուսնանալու իրավունք չունեն: Անձը, որ միայնակեցության կարգն է ընտրում, պետք է ապրի խստակյաց եւ ճգնողական կյանքով, հեռու լինի ամուսնական կարգից, առավել եւս չընկնի շնության մեղքի մեջ. «Կոյս որ նուիրէ զանձն իւր Աստուծոյ, նոյնպէս եւ մոնազն, մի՛ իշխեսցէ ամուսնանալ. ապա եթէ գտցի՝ ի հաղորդութենէն անկեալ հեռասցի, եւ եպիսկոպոսն տեսցէ զվարսն եւ որպէս կամի՝ մարդասիրեսցէ» (կանոն Լ.)⁴²: Այս կանոնախմբի մեկ այլ կանոն առհասարակ արգելում է կուսակրոն եկեղեցականներին՝ խախտելու կուսության օրենքը, հակառակ դեպքում ապաշխարության կարգ է սահմանվում. «Որ զկուսութիւն իւր Աստուծոյ նուիրեսց եւ ապա ապականեսցաւ է. ամ ապաշխարեսցէ» (կանոն ԺԳ.)⁴³:

Գ. 2. Հնագանդություն

«Հնագանդությունը՝ վանականության հիմքն է: ....Այն հասցնում է մարդուն այն աշխարհը, որն աննկարագրելի է, քանի որ մարդկային ոչ մի հասկացողություն համադրելի չէ դրան: ....Վանականությունից դուրս հնարավոր է հասնել Աստծու մեծ շնորհների, ընդհուպ մինչեւ նահատակության կատարելություն, սակայն մտքի մաքրությունը վանականությանը հատուկ շնորհ է՝ անհասանելի այլ ճանապարհներով, եւ այդ վիճակին վանականը հասնում է ոչ այլ կերպ, քան միայն հնագանդության սխրանքով: Ահա թե ինչու ենք այն համարում վանականության գլխավոր հիմքը, որում ներառված են մյուս երկու ուխտերն իբրեւ դրա բնական

⁴¹ Ըստ Մովսես Խորենացու՝ Լուսավորչին այս կանոնները գրել է, երբ Արիստակես հայրապետը վերադարձել է Նիկիայի 325 թ. տիեզերաժողովից եւ Ս. Գրիգորին ներկայացրել Նիկիայի կանոնները. «Ապա դարձեալ Արիստակէս արժանահաւատ բանիւ, եւ քսան կանոնեալ զլիսովք ժողովոյն՝ գայ հանդիպի հաւրն եւ արքային ի Վաղարշապատ քաղաքի: Ընդ որ ուրախացեալ սուրբ Գրիգորի, սուղ ինչ գլուխս յինքենէ ի կանոնս ժողովոյն յաւելու, վասն առաւել զգուշութեան իւրոյ վիճակին». տես «Ազաթանգեղայ Պատմութիւն Հայոց», աշխ.՝ Գ. Տէր-Մկրտչեանի եւ Ստ. Կանայեանցի, «Մատենագիրք Հայոց», հտ. Բ., Անթիլիաս—Լիբանան, 2003, էջ 1992. ՆԵՐՍԷՍ ՎՐԳ. ՄԵԼԻՔ-ԹԱՆԳԵԱՆ, նշ. աշխ., էջ 407: Համարվում է, որ Ս. Գրիգոր Լուսավորչի կանոնախմբը, ի շարս այլ կանոնախմբերի, գրերի գյուտից հետո թարգմանել-խմբագրել է Ս. Սահակ Պարթեւ կաթողիկոսը. տես Ռ. ՎԱՐԳԱՆՅԱՆ, Հայոց Տոնացույցը (4—18-րդ դարեր), Երեւան, 1999, էջ 59:

⁴² «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Ա., էջ 249:

⁴³ Անդ, էջ 246:

հետեւանք:»⁴⁴: Ուստի հնազանդությամբ է, որ վանականի կյանքում ողջախոհության եւ անընչասիրության առաքինություններն ըստ ամենայնի դրսեւորվում են: Հնազանդության գիտակցության շնորհիվ է, որ վանքերում վանահայրերը կարողանում են խաղաղությունն ու ներդաշնակությունը պահպանել: Ինչպես «Յաճախապատում ճառեր»-ի հեղինակն է կարգում, միաբանության առաջնորդի կամքին բոլորը պետք է հավանություն տան, եւ ոչինչ չի կարող որոշվել եւ գործադրվել առանց նրա կամքի. «Եւ որ արտաքոյ նորա կամացն խորհի ինչ կամ ասէ կամ գործէ, պարտաւոր է ապաշխարութեան. զի զառաջնորդն արհամարհեալ՝ զԱստուած արհամարհէ, քանզի ասաց Տէրն՝ Որ զձեզ անարգէ, զԻս անարգէ. եւ որ զձեզ ընդունի, զԻս ընդունի. եւ որ զբանն ձեր պահեսցէ, զԻմն պահեսցէ (հմմտ. Դուկ. Ժ. 16)»⁴⁵: Վանականին արգելվում է նաեւ առանց վանքի առաջնորդի ու միաբանակից եղբայրների համաձայնության հեռանալ վանքից⁴⁶: Առաջնորդն էլ պետք է հոգատար լինի միաբանակից եղբայրների նկատմամբ. «Եւ որ վերակացուն է, զգաստ լիցի առ մերձաւորս եւ նախատես առ հեռաւորսն. խրատել զեղբարս խորագիտութեամբ ըստ ժամանակին, ըստ ընդունելութեանն, ըստ բարուց սրտին»⁴⁷:

Վանքի առաջնորդ վանահայրերին հնազանդվելուն են վերաբերում «Կանոնագիրք Հայոց»-ում տեղ գտած մի շարք կանոններ: Լավոդիկեի (Փոլյուգիա, Փոքր Ասիա) ժողովը գումարվել է մոտ 365 թ. եւ սահմանել մի շարք կանոնական որոշումներ զանազան խնդիրների՝ եկեղեցական կարգերի, հոգեւորականների եւ աշխարհականների վարքի մասին, զանազան հանցանքների եւ այլն⁴⁸: Կանոնախմբի Խ. կանոնում շեշտված է քահանաների եւ վանականների (բնագրում՝ ուխտավորների) հնազանդությունը եպիսկոպոսին. «Չէ մարթ քահանայի կամ ուխտաւորաց առանց հրամանի եպիսկոպոսին ճանապարհ ուրեք երթալ» (կանոն Խ.)⁴⁹:

Ս. Գրիգոր Աստվածաբանի անվամբ հայտնի կանոնախմբի ԺԵ. կանոնը քահանաներին եւ վանականներին հրահանգում է հնազանդվել տե-

⁴⁴ Տէս Ս. ՇԱՐՈՅ, նշ. աշխ., էջ 135–136:

⁴⁵ «Յաճախապատում ճառք», էջ 131:

⁴⁶ Անդ, էջ 132:

⁴⁷ Անդ, էջ 130:

⁴⁸ Տէս ՆԵՐՍԷՍ ՎՐԳ. ՄԵԼԻՔ-ԹԱՆԳԵԱՆ, նշ. աշխ., էջ 182: Ժողովի թվականը Վահան վրդ. Բաստամյանցը նշում է 364-ը. տե՛ս ՎԱՀԱՆ ՎՐԳ. ԲԱՍՏԱՄԵԱՆՅ, Կանոնագիտական երկեր, Ս. էջմիածին, 2015, էջ 232:

⁴⁹ «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Ա., էջ 238:

ղի եպիսկոպոս առաջնորդին: Կանոնը չի խրախուսում քահանայի կամ միայնակյացի անհնազանդությունը եւ ռիսպահոսությունը՝ առաջնորդ եպիսկոպոսի որոշումներին՝ մանավանդ բողոքը եպիսկոպոսի դեմ «նախագլուխ» եպիսկոպոսին. «Եթէ ոք ի քահանայից կամ ի մոնոզոնաց արհամարհեալ զեպիսկոպոսաւ իւրով ընթասցի առ թագաւոր կամ առ նախագլուխ եպիսկոպոսն, որպէս թէ խզեալ, ամբաստանեալ յիւրոցն, եւ նոցա ի հրապոյրս ելեալ, տացեն գիր հրամանի, մանաւանդ թէ ռիսոթեամբ ինչ էին ընդ քարոզին բարեպաշտութեան, անընդունելի լիցի հրամանն եւ դիմող հրապուրիչն որոշեսցի, որպէս անկարգութեան գտակ, զի զայս Անտիոքացին արարեալ լուծաւ: Պարտ է ամենայնիւ հնազանդել, ընդ բուն վարդապետան, առաքելոյ ասելով. «Ունկնդիր լերուք առաջնորդաց ձերոց» (Եբր. ԺԳ. 17)» (Կանոն ԺԵ.)⁵⁰:

Դ. 3. Ժուժկալություն եւ պահք

Ս. Բարսեղ Մեծը գրում է, որ ժուժկալություն ասելով՝ պետք է հասկանալ եւ զսպվածությունը կերակուրի հանդեպ, եւ անամոթ խորհուրդներից ու մարմնի վայելքներից հեռու մնալը. «Արդ՝ է ժուժկալութիւն մեղաց ի բաց ջնջումն, ախտից ատարութիւն, մարմնոյ մեռուցումն մինչեւ նոյն ինքն բնական ախտիցն եւ ցանկութեանցն, կենացն հոգեւորացն սկիզբն, յաւիտենական բարութեանցն առիթ. ի նմա խայթոցք ցանկութեանցն ապականին»⁵¹: Ժուժկալություն նշանակում է անընչասեր լինել, պահք պահել եւ ուտելիքի հանդեպ անզուսպ չլինել, ապրել առանց բարկության եւ առանց սրտմտելու, լեզվին չափ եւ աչքերին սահման դնել եւ այլն: Ժուժկալությամբ է պայմանավորված ողջախոհությունը, քանի որ ժուժկալությունն է հեշտասիրության ախտից հեռացնում, կցորդակից դարձնում Քրիստոսի մահվանը:

Կրոնավորների համար պահքը պարտադիր է եղել Տոնացույցով սահմանված բոլոր պահոց օրերին: Ինչպես հայտնի է, յուրաքանչյուր տարվա մեջ կան ընդունված պահոց օրեր: Այսպես՝ պահոց են ամեն չորեքշաբթի եւ ուրբաթ օրերը, որոնք որպես պահքի օրեր կարգված են բոլոր քրիստոնյաների համար դեռեւս առաքելական շրջանից. չորեքշաբթին Տիրոջ մատնության եւ չարչարանքների, իսկ ուրբաթը խաչելության օրն

⁵⁰ «Կանոնագիրք Հայոց, հտ. Բ., էջ 192–193:

⁵¹ Տէս «Basilio Di Cesarea. Il Libro Delle Domande (Le Regole)», կանոն ԺԴ., էջ 80:

է: «Կանոնք առաքելականք»-ում սահմանված է. «Կարգեցին առաքեալքն եւ եղին հաստատութեամբ, թէ ար չորեքշաբաթու ի պահս եղիցի, զի ի նմա գուշակեաց եւ յայտնեաց Տէրն կենարար զխորհուրդ շարչարանաց Իւրոց, եւ մատնութեան, եւ դատաստանի, եւ խաչելութեան, եւ մահուան, եւ յարութեան՝ աշակերտացն Իւրոց, եւ տրտմեցան առաքեալքն» (Կանոն Գ.), «Կարգեցին առաքեալքն եւ եղին հաստատութեամբ, թէ ուրբաթ եղիցի ի պահս եւ ի սուգ եւ ի տրտմութիւն. վասն զի զոր ինչ ասացան յաւուրն չորեքշաբաթու զվասն շարչարանաց Փրկչին մերոյ՝ յուրբաթուն կատարեցաւ, յորժամ շարժեցան արարածք ամենայն եւ խաւարեցան լուսաւորք ի յերկինս» (Կանոն Դ.)⁵²: Այդ օրերին պահք պահելու մասին կան բազում հիշատակութիւններ թե՛ ժողովների ու հայրերի կանոններում, թե՛ առանձին խրատներում ու ճառերում: Զորեքշաբթից եւ ուրբաթից զատ՝ ինչպէս հոգեւորականների ու վանականների, այնպէս էլ աշխարհականների համար կան սահմանված շաբաթապահքեր:

Ինչ վերաբերում է Զատիկական Մեծ պահքին, ապա այն պարտադիր է եղել բոլոր քրիստոնյաների համար: Սակայն հայոց Տոնացույցը երեք քառասնորդաց կամ հիսնակ պահք է սահմանում՝ Զատիկական, Աստվածահայտնութեան, Վարդավառի կամ Պայծառակերպութեան: Զատիկական եւ Հայտնութեան քառասնորդացների մասին նշված է Ս. Սահակ Պարթեւի կանոնախմբում (Կանոն Խ., ԽԱ.)⁵³, իսկ Խոսրովիկ Թարգմանիչը երեք տոներից առաջ պահքերի մասին էլ հիշատակում է «զերիս յիսներեակսն» խոսքերով⁵⁴: Հետագայում աշխարհականների համար այս սովորութիւնը դուրս է եկել. Աստվածահայտնութեան եւ Վարդավառի հիսնակները դարձել են Վարդավառի դեպքում՝ շաբաթապահք, իսկ Աստվածահայտնութեան դեպքում՝ ութօրյա պահք, ինչպէս այժմյան Տոնացույցում է⁵⁵: Երեք մեծ պահքեր պահելը սահմանված է մնացել կրոնավորների համար: Ստորեւ թվարկում ենք այն կանոնները, որոնցում խոսվում է Ս. Ծննդյան պահքի մասին՝ սահմանելով քահանաների, վանականների, կրոնավորների, ապաշխարողների համար պահել ոչ թե ութօրյա, այլ մեծ պահք (քառասուն կամ հիսնյակ). «Կանոնք Տեառն

⁵² «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Ա., էջ 30:

⁵³ Անդ, էջ 397–400:

⁵⁴ Տես Խոսրովիկ Թարգմանիչ, Բան վարդապետութեան յաղագս քառասնորդացն, աշխ.՝ Գեւորգ վրդ. Յովսէփեանի, «Մատենագիրք Հայոց», հտ. Զ., էջ 706. ՎԱՐԴԱՆ ՀԱՅՈՒՆԻ, Ճաշեր եւ խնճոյք հին Հայաստանի մէջ, Վենետիկ, 1912, էջ 427:

⁵⁵ «Տոնացոյց», Վաղարշապատ, 1906, էջ 123, 204:

Եփրեմի արդիւնակատար կրանաւորի զոր ուսուցանէր յանապատին ի կուսութեան ճառէն» (կանոն Զ.)⁵⁶, «Հիպոդիտեայ սրբոյ բան ի Յնունդն եւ ի Մկրտութիւնն Տեառն»⁵⁷, «Կանոն երանելոյն Եպիփանու Կիպրացւոյ եպիսկոպոսի մեծի եւ առաքինւոյ մարգարէի եւ նշանագործի» (կանոն Գ.)⁵⁸, «Նեկտառեայ Հռոմայ եպիսկոպոսի»⁵⁹, «Մելիտոնի եպիսկոպոսի թուղթ առ Եւտրեպիոն»⁶⁰:

Ս. Գրիգոր Տաթեւացին եւս նշում է, որ վանականները երեք քառասնորդաց պահք են պահում. «Այն որ աղուհացն է՝ տարւոյն պահքն. զոր յամենայն տարի միանգամ պահեմք առհասարակ ամենայն քրիստոնեայքս. թէպէտ կարգաւորք երեք քառասունք պահեն. այլ աշխարհականք միայն զաղուհացիցն պահեն: ...Եւ զայս առաքեալքն կարգեցին պահել ի տարին զերեք քառասունս. նաեւ զուրբաթ եւ զչորեք շաբաթ օրն պահս»⁶¹: Վերոնշյալ կանոններից հետեւությունն այն է, որ վանականները պետք է պահեն տարվա մեջ բոլոր պահքերն առանց բացառության, նաեւ շաբաթ եւ կիրակի օրերը՝ ներառյալ Զատիկից, Վարդավառից եւ Աստվածահայտնությունից առաջ պահվող յոթշաբաթյա կամ հիսնակ պահքերը:

Վանքերում պահքին վերաբերող կանոնների գործածությունը փաստված է պատմական աղբյուրներով եւ ազգագրական նյութերով: Դրանց համաձայն՝ հայկական տարբեր վանքեր, պահքի հիմնական օրերից եւ տեսակներից բացի, ունեցել են նաեւ իրենց բնորոշ պահքի օրերն ու ձեւերը: Օրինակ՝ համաձայն Ստեփանոս Օրբելյանի՝ Թանահատի վանքի միաբանները կաթնամթերք չէին օգտագործում, այդտեղից էլ՝ վանքի Թանահատ անունը⁶²: Ազգագրագետ Ե. Լալայանը, անդրադառնալով կիմ մենաստանի վանական կյանքին (Ի. դարասկիզբ), գրում է, որ միաբանները «...բոլոր պասերը խստիւ պահել են, եւ նոյն իսկ բացի չորեքշաբթի եւ ուրբաթ օրերից պաս են պահել նաեւ երկուշաբթի օրերը, նշանաւոր

⁵⁶ «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Բ., էջ 57–58:

⁵⁷ Անդ, էջ 282–283:

⁵⁸ Անդ, էջ 280:

⁵⁹ Անդ, էջ 284:

⁶⁰ Անդ, էջ 285–286:

⁶¹ Ս. ԳՐԻԳՈՐ ՏԱԹԵՎԱՅԻ, Գիրք քարոզութեան, որ կոչի Զմեռան հատոր, Կ. Պօլիս, 1740, էջ 148:

⁶² ՍՏԵՓԱՆՆՈՍ ՕՐԲԷԼՅԱՆ, Պատմութիւն նահանգին Սիսական, հտ. Ա., աշխ.՝ Կ. վրդ. Շահնազարեանցի, Փարիզ, 1859, էջ 204:

շաբաթապատերին մի շաբաթ էլ աւելի են պահել»⁶³: Գյուտ եպիսկոպոսը, գրելով Սեւանա վանքի պատմութիւնը եւ անդրադառնալով ԺԹ. դարում եւ Ի. դարասկզբին միաբանների կենցաղին, եւս նշում է երեք հիսնակ պահք. «Բացի Մեծ պասից եւ շաբաթական ու օրական պասերից՝ կար եւ երկու յիսնակի պաս. մէկը Հոգեգալստեան պասից մինչեւ Վարդավառ, միւսն էլ աշնան յիսնակի սկզբից մինչեւ աւագ տօները: Ծննդեան առաւօտը, Վարդավառին, երբեմն վանահօր տօնին արտակարգ հիւրասիրութիւն էր լինում վանահօր կողմից»⁶⁴:

Ե. ԱՂՈԹԱՍԱՑՈՒԹՅՈՒՆ

Վանական կենցաղում աղոթասացութիւնն առանձնահատուկ կերպով է կարեւորվում: Ս. Բարսեղ Մեծը գրում է, որ միաբանութիւնը պետք է ունենա հստակ աղոթքի ժամեր, որպէսզի բոլոր եղբայրները միասին աղոթեն: «Հաճախապատում ճառեր»-ում նշվում է, որ աղոթասացութիւնների կարգը չպետք է խափանվի, եւ բոլորը պետք է մասնակցեն՝ բացառութեամբ վանահօր կողմից թույլ տրված առանձին դէպքերի. «Եւ հասարակաց պաշտանն մի՛ պատճառանաւք ինչ խափանեսցի, բայց եթէ ի պէտս ինչ եկեղեցւոյն զբաղեալ հրամանաւ վերակացուին. սակայն եւ անդ կատարեսցի աղաւթքն: Եւ ամենայն ուրեք պաշտան աղաւթիցն հոգեւորապէս կատարեսցի անխափան. ի նստել ի տան, ի գնալ ի ճանապարհի, ի գործել եւ ի ննջել եւ ի յառնել»⁶⁵: Միշտ պետք է աղոթել եռանդուն հոգով եւ ջերմեռանդ արտասուքներով, որպէսզի աղոթքներն ընդունելի լինեն պարգեւատու Աստծուն: Ճառում պատվիրվում է ամուր մնալ աղոթքով եւ պահքով, բարեպաշտ գործերով, միշտ ահով ու երկչուդով բարեպաշտութեան մեջ լինել, փորձել ավելացնել բարին, խափանել չարը, հեռու մնալ փառասիրութիւնից, մեղսալի ցանկութիւններից. «Եւ զգուշացեալ ամրացեալ կացցես աղաւթիւք եւ պահովք ջերմեռանդ արտասուաւք, սուրբ սիրով, շնորհալից յուսով եւ բաղձալից գթով առ Աստուծոյ կամսն: Ահիւ եւ երկիւղիւ ի բարեպաշտութեան ջանս յառաջանալ միշտ, եւ առաւելուլ ի բարի գործս, եւ ոչ պակասեցուցանել յառաքինութեան վաստակոց յերեւելեաց կամ յաներեւութից. եւ զհանգա-

⁶³ Ե. ԼԱՆԱՅԵԱՆ, Վասպուրական. նշանաւոր վանքեր, Թիֆլիս, 1912, էջ 88:

⁶⁴ ԳԻՒՏ ԵՊԻՍՏՈՊՈՍ, Սեւանայ վանքը, Վիեննա, 1929, էջ 82:

⁶⁵ «Յաճախապատում ճառք», էջ 131:

մանս շարին խափուցանել հանդիսաւոր յառաջադիմութեամբ»⁶⁶: Իհարկէ, հայոց վանքերում աղոթասացությունը բավականին կարգավորված է եղել. իրենց հերթին կատարվել են բոլոր ժամերգությունները՝ Գիշերային, Առավոտյան, Արեւագալի, Ճաշու երէք, Երեկոյան, Խաղաղական եւ Հանգստյան: Մխիթարյան հայրերից Ղուկաս Ինճիճյանը գրում է, որ հայկական շատ վանքեր «մշտապաշտոն» են կոչվել՝ նրանցում աղոթասացությունը երբեք չդադարելու համար՝ «զսոսա զամենեսին համարիմ ի կարգի Անհանգստից վանաց, որք փոփոխ կարգադրութեամբ՝ մի դասն զկնի միւս դասուն փոխանակելով միշտ կատարէին զպաշտօն Աստուծոյ. նմին իրի եւ կոչեցան Մշտապաշտօնք»⁶⁷:

Ձ. ԽՈՐՀՐԴԱԿԱՏԱՐՈՒԹՅԱՆ ԱՐԳԵԼՔ

Ս. Բարսեղ Մեծին վերագրվող «Գիր կանոնական»-ի մի քանի կանոններ էլ ուղղված են միայնակյացների իրավունքների կարգավորմանը: Ինչպես արդեն նշել ենք, վանականները կամ միայնակյացները «...հոգեւոր նշանակութեամբ բռնում են բարձր տեղ Եկեղեցու մէջ եւ իրենց բացարձակապէս Աստուծոյ նուիրուելով կազմում են նրա յենարանը»⁶⁸, սակայն նվիրապետական աստիճան չունենալով՝ խորհրդակատարութեան կամ մի շարք այլ եկեղեցածիսական գործառույթներ կատարելու իրավունքից զրկված են: Ստորեւ նշված կանոնով վանականին՝ այր թե կին, արգելվում է խորան բարձրանալ եւ սպասավորել. «Այր կամ կին ուխտական կամ շնորհաց տէր՝ մի՛ իշխեսցէ ի բեմ ելանել կամ սպաս ունել կամ ճրագ լուցանել. եւ եթէ համարձակի ոք՝ եղիցի նզովեալ» (կանոն ՃՀԱ.)⁶⁹: Վանականին, ինչպես նաեւ դպիրին արգելվում է նաեւ ժողովրդին առաջնորդելը, հրապարակավ աղոթելը, մեղավորներին ապաշխարություն սահմանելը եւ այլն. «Թէ ոք ուխտական կամ դպիր ժողովրդեանն առաջնորդէ եւ հրապարակաւ աղաւթէ կամ շնորհս առնու յինքն կամ պտուղ կամ ապաշխարութիւն դնէ մեղաւորաց կամ վասն տգիտութեան զքահանայն արհամարհէ՝ եղիցի ընդ խաչահանունսն Քրիստոսի» (կանոն ՃՀԴ.)⁷⁰:

⁶⁶ Անդ, 129:

⁶⁷ Ղ. ՎՐԳ. ԻՆՃԻՃԵԱՆ, Հնախօսութիւն Հայաստանեայց աշխարհի, հտ. Գ., Վենետիկ, 1835, էջ 207:

⁶⁸ ՆԵՐՍԷՍ ՎՐԳ. ՄԵԼԻՔ-ԹԱՆԳԵԱՆ, նշ. աշխ., էջ 672:

⁶⁹ «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Բ., էջ 144:

⁷⁰ Անդ, էջ 145–146:

Ս. Գրիգոր Լուսավորչի կանոնախմբի մի կանոն արգելում է վանականին Ս. Խորհուրդները կատարել, քանզի այդ իրավունքը վերապահված է քահանաներին ու եպիսկոպոսներին. «Ոչ հրամայեն կանոնք՝ անապատականաց մկրտութիւն առնել եւ ւարէնս տալ ժողովրդեան կամ պսակ դնել, զի այս գործ առաջնորդաց է» (կանոն Ի.)⁷¹: Ճիշտ է՝ վանական դասը չունի ո՛չ սարկավագի, ո՛չ քահանայի, ո՛չ էլ եպիսկոպոսի իրավունքներ, բայց նրան է վերապահված խաղաղության, մարդկանց փրկության, սեփական հոգին կատարելագործելու եւ տիրանման լինելու համար անդադրում աղոթքի պատիվը: Այս մասին առկա է նաեւ Եկեղեցու հայրերի գրվածքներում, որոնց հետ կարելի է զուգահեռ անցկացնել: Ներսես Լամբրոնացին գրում է. «Արդ, եթէ կրօնաւոր ես միայն, թերեւս գրաւեալ ես ընդ օրինօքն Պաքմիմոսի, եւ ոչ ունիս իշխանութիւն աղօթել կամ վարդապետել, այլ լռութեամբ ընդ միտս եւ ընդ Աստուած խօսել»⁷²: Ս. Գրիգոր Տաթևացին միայնակյացի գործառույթները բավականին սահմանափակ է ներկայացնում. «Ապա ուրեմն միայնակեացն ոչ իշխէ Աւետարան ընթեռնուլ, եւ ոչ բուրվառով խունկ արկանել, եւ ոչ մաքրել եւ ոչ քարոզել: Զի սոքա սարկաւագացն են իշխանութիւն, ապա ուրեմն եւ ո՛չ քահանայագործել, ո՛չ մկրտել եւ ո՛չ պատարագել կամ պսակել: Եւ ոչ կարէ թողուլ զմեղս, եւ ո՛չ խաչ տալ, եւ ո՛չ որ ինչ քահանայիցն է գործ: Այլ եւ ոչ որպէս եպիսկոպոսն գաւազանաւ ունիլ, կամ կարգ տալ, կամ առնուլ զկարգ քահանայի, կամ իշխել հրամանաւ ի վերայ քահանայից կամ սարկաւագաց»⁷³:

Է. ԿՐՈՆԱՎՈՐՆԵՐԻ ԲՆԱԿԱՎԱՅՐ ԵՒ ԿԵՆՑԱՂ

Ս. Ներսես Մեծի 356 թ. հրավիրած Աշտիշատի ժողովն անդրադարձել է Հայաստանում վանական կյանքի կարգավորմանը: Թեեւ ժողովի կանոններն իրենց նախնական տեսքով մեզ չեն հասել, սակայն պահպանվել են հիմնական դրույթները հայ մատենագիրների երկերում⁷⁴:

⁷¹ «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Ա., էջ 247:

⁷² «Սրբոյն Ներսէսի Լամբրոնացւոյ Տարսոնի եպիսկոպոսի Խորհրդածութիւնք ի կարգս եկեղեցւոյ եւ Մեկնութիւն խորհրդոյ Պատարագին», Վենետիկ, 1847, էջ 91:

⁷³ Ս. Գրիգոր ՏԱԹԵՎԱՅԻ, Գիրք քարոզութեան, որ կոչի Ամառան հատոր, Կ. Պօլիս, 1741, էջ 175:

⁷⁴ Տէս ՄՈՎՍԷՍ ԽՈՐԵՆԱՅԻ, Պատմութիւն Հայոց, աշխ.՝ Մ. Աբեղեանի, Ս. Յարութիւնեանի, Ա. Սարգսեանի, «Մատենագիրք Հայոց», հտ. Բ., էջ 2030–2032, ՓԱՒՍՏՈՍ ԲՈՒՋԱՆԳ:

Պատմահայր Ս. Մովսես Խորենացին գրում է, որ Ս. Ներսես հայրապետը «շինէ եւ յանապատ եւ յանմարդ տեղիս եղբայրանոցս եւ մենաստանս եւ յատկանձնակաց խրճիթս...»⁷⁵: Այսու, Աշտիշատի ժողովը որոշում է երեք տեսակ բնակութեան տեղեր պատրաստել կրոնավորների համար՝ եղբայրանոցներ, ուր կրոնավորներն ապրում էին համատեղ կյանքով եւ կանգնում միասնական աղոթքի, մենաստաններ, որտեղ յուրաքանչյուր ճգնավոր փակվում էր իր խցում, եւ առանձին ճգնարաններ քարայրներում ու անտառներում նրանց համար, ովքեր նախընտրում էին լիովին առանձնացած կյանքը. «Անապատներում՝ եղբայրանոցներ, առանձնակեացների համար՝ միայնանոցներ եւ խրճիթներ՝ որոշ կանոններով»⁷⁶: Իսկ վանականների ապրուստը հոգալու համար Ս. Ներսես Մեծը որոշեց, որ «Թագաւորներուն եւ նախարարներուն, իշխաններուն եւ զօրավարներուն եւ անոնց գերդաստաններուն գերեզմանները վանքերու մէջ ըլլան, եւ փոխարէն անոնց գիւղերէն եւ ագարակներէն մէկ քանին նոյն վանքերուն յատկացուին: Եպիսկոպոսներ արդէն իրենց կալուածներն ունէին, իսկ միայնակեացներ սակաւապէտ եւ ընչատեսաց կեանք պիտի ունենային, եւ իրենց կը բաւէին բարեպաշտներուն նուէրները»⁷⁷:

Ս. Սահակ Ա. հայրապետի կանոնախմբի՝ «Նորին սրբոյն Սահակայ, թէ որպէս սահմանեցաւ կարգ ուխտի եւ որոշման վանաց» հատվածում (կանոնք ԼԶ.—ԽԴ.) բացատրված են վանք եւ եկեղեցի հաստատութիւնների տարբերութիւնները: Հեղինակը գրում է, որ ոմանք, տգիտութեամբ մեկ շինութիւնը եկեղեցի կոչելով եւ մյուս շինութիւնը վանք անվանելով, կամենում են զանազանութիւն գտնել երկուսի մեջ եւ հավատքի մեջ հերձված առաջ բերել՝ մոռանալով Աստծու խոսքը, որ ասում է՝ «Մի է Տէր, մի հաւատք, մի մկրտութիւն (Եփես. Դ. 5)» (կանոն ԼԶ.)⁷⁸: Հաջորդ կանոնում հեղինակը գրում է, որ շեն արհամարհում եկեղեցու շինվածքը, քանի որ այնտեղ են հավաքվում Աստծու քահանաները, հավատացյալ ժողովուրդը, եւ այնտեղ են կատարվում սրբազան արարողութիւնները. «...ի նոսա ժողովին քահանայք եւ մանկունք ուխտի եւ պաշտանեայք Աստուծոյ՝ կատարել զաղաւթս եւ զխնդրուածս, վասն որոյ եւ աղաւթա-

Պատմութիւնն Հայոց», «Մատենագիրք Հայոց», հտ. Ա., Անթիլիաս–Լիբանան, 2003, էջ 315–317:

⁷⁵ ՄՈՎՍԷՍ ԽՈՐԵՆԱՅԻ, նշ. աշխ., էջ 2031:

⁷⁶ ՆԵՐՍԷՍ ՎՐԳ. ՄԵԼԻՔ-ԹԱՆԳԵԱՆ, նշ. աշխ., էջ 262:

⁷⁷ ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ, Ազգապատում, հտ. Ա., Ս. էջմիածին, 2001, էջ 189:

⁷⁸ Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Ա., էջ 386–387:

րանք կոչին եւ սրբարանք. եւ հաստատեալ կայ ի նոսա տէրունական սեղանն յորոյ վերայ զհացն եւ զգինին պատարագեմք, յաւրինակ կենդանարար մարմնոյ եւ արեանն Քրիստոսի...» (կանոն ԼԷ.)⁷⁹: Իսկ «թե ինչ պատճառով շինվեցին վանքերը» հարցին պատասխանում է, որ եթե ամուսնացյալ քահանաներն ունեն նաեւ ընտանեկան հոգս, ապա վանքերում բնակվող հոգեւորականներն ու կրոնավորներն ազատ են նման մտահոգությունից եւ հավատարիմ իրենց կոչմանը՝ վարում են պարկեշտ ու կուսակրոն կյանք, աղոթում աշխարհի համար եւ իրենց սրբակենցաղ վարքով աշխարհականներին օրինակ ծառայում. «...կուսութեամբ են պարկեշտացեալք միշտ մարտնչելով ընդ հուր ախտին, զոր բնութիւնն վառեալ բորբոքէ, եւ անյապաղ զպաշտամանն կատարեն զկարգ, զխաղաղութիւն խնդրելով ամենայն աշխարհի, եւ զգեղջն շինութիւն եւ զառողջութիւն ի տուէ եւ ի գիշերի բազում արթնութեամբ» (կանոն ԼԸ.)⁸⁰:

Վանականների բնակության վայրին անդրադարձել են նաեւ Ներսես Բ. կաթողիկոսը (548—557 թթ.) եւ Ներշապուհ եպիսկոպոսը, որ 554/5 թ. Դվինում հրավիրում են ժողով (Դվինի Բ.), որոնց անվամբ «Կանոնագիրք Հայոց»-ում պահպանված են ԼԷ. կանոններ, որոնք անդրադառնում են ներեկեղեցական մի շարք հարցերի, իսկ որոշներ վերաբերում են վանականների: Նկատելի է, որ Ներսես Բ.-ի եւ Ներշապուհի կանոններն առանձնացնում են կրոնավորների երկու տեսակի բնակավայրեր. որոշ վանականներ ապրում էին բնակելի տեղերում՝ շենքերում, իսկ ոմանք՝ մեկուսանում մենաստաններում⁸¹: Ժողովի ԼԴ. կանոնն այսպես է բանաձեւում. «Իսկ մոնազուներ եւ վանաց մանկուներ վանս մի ոք իշխեսցեն ուրեք ունել բայց ի վանս. ապա եթէ վանք չկան՝ յաւագ երիցուն տուն երթիցեն, զի չէ իշխանութիւն յայլ տան աւթել. եւ մի լիցի լսել, թէ մի վանք, բազում վանք, որ չէ հասարակ ըստ առաքելոցն կարգի» (կանոն ԼԴ.)⁸²: Շենքերում, այսինքն՝ գյուղերում հաստատված վանականների տները կարող էին ներկայանալ որպէս վանականության վաղ շրջանի շարունակություն, երբ փոքր համայնքները խառնված էին բնակիչների ամենօրյա կյանքին: Մյուս կողմից՝ վանական մենաստանների ու աշխարհիկ

⁷⁹ Անդ, էջ 392:

⁸⁰ Անդ, էջ 395:

⁸¹ Տէս Ա. MARDIROSIAN, Le livre des canons Arméniens (Kanonagirk' Hayoc') de Yovhannēs Awjneč'i (CSCO, vol. 606. Sub. tom. 116), Lovanii, 2004, էջ 357:

⁸² «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Ա., էջ 490:

կյանքի միջեւ անջրպետը դեռ մեծ շէր. հնարավոր էր օրվա ընթացքում լքել վանքը՝ ստիպված լինելով երեկոյան միայն վերադառնալ⁸³: Այս փոխադարձ ներթափանցումն ուներ նաեւ իր անհարմարությունները, որն արտահայտված է հաջորդ կանոնում. «Այլ ոմանք ձիաբոյժք եւ վաճառականք եւ վաշխառուք փոխանակ կրանաւորութեան՝ շահաժողովք. յայսմհետէ դադարեսցեն եւ ապաշխարեսցեն զմեղսն, զոր մեղան. ապա եթէ ոչ՝ յանդիման արժանի գործոցն պատիժս կրեսցեն» (կանոն ԼԵ.)⁸⁴: Կանոնն արգելում է վանականներին կրոնավորական կյանքի փոխարեն զբաղվել ձիաբուծութեամբ, վաճառականութեամբ եւ վաշխառութեամբ: Շեներում ապրող կրոնավորներին է ուղղված նաեւ ԼԲ. կանոնը՝ սահմանելով, որ նրանք պահքով, աղոթքով պետք է անցկացնեն իրենց կյանքը, հյուրասեր լինեն. «...Եւ վանականք, որ ի շէնս բնակեալ են, պարսպեալ զանձինս պահաւք եւ աղաւթիւք եւ անվեհեր հիւրասիրութեամբ, որչափ Աստուած պատրաստէ՝ բաւական համարել, որպէս Քրիստոսի զինուոր» (կանոն ԼԲ.)⁸⁵: Նշենք նաեւ ԼԳ. կանոնը քննադատում է նրանց, ովքեր թույլ էին տալիս, որ վանք մտնեն հացթուխ, կթվոր, խնոցի հարող կանայք. «Եւ մի՛ ամենեւին, որպէս լուաք, հացարար եւ կովկիթ կամ խնեցահար ի վանսն տանել կին մարդ...» (կանոն ԼԳ.)⁸⁶, իսկ ԼԶ. կանոնի համաձայն՝ վանականներն իրավունք չունեին աղանդավորներին վանքում հյուրընկալել. «Եւ մի՛ աղանդաւորաց երբեք վանս տալ, զի ոչ հրամայեն կանոնք առաքելականք» (կանոն ԼԶ.)⁸⁷:

Սիոն Ա. Բավոնեցի (767–775 թթ.) կաթողիկոսի նախաձեռնութեամբ՝ 768 թ. Պարտավում հրավիրված ժողովը, որի կանոնական որոշումները տեղ են գտել «Կանոնագիրք Հայոց»-ում «Կանոնք Սիոնի Հայոց կաթողիկոսի» խորագրով, սահմանում է, որ կրոնավորը կամ վանականն իրավունք չունի իր կամքով մի տեղից մյուսը տեղափոխվելու՝ բացառութեամբ այն դեպքի, երբ վանականն ուղարկվում է մեկ այլ վանք՝ առաջնորդելու կամ վարդապետելու. «Կրանաւոր ուր առեալ է զկրանս սրբութեան եւ տեղափոխ լինի ուխտէ յուխտ՝ արգելեալ լիցի, եւ մի՛ ոք իշխեսցէ զայնպիսին ընդունել, այլ ուր ընծայեցան Քրիստոսի, ի նմին տեղ կատարեսցէ զա-

⁸³ Տէս Ա. MARDIROSSIAN, նշ. աշխ., էջ 358:

⁸⁴ «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Ա., էջ 490:

⁸⁵ Անդ, էջ 489:

⁸⁶ Անդ:

⁸⁷ Անդ, էջ 490:

ուաքինութեան իւրոյ զհանդէս. եւ կատարեսցի՝ բայց եթէ յառաջնորդաց կոչեսցի յառաջ՝ յառաջնորդութիւն եկեղեցւոյ եւ կամ վարդապետութիւն ունիցի ի լրումն աստուածեղէն ուսման առաջնորդին» (կանոն ժԵ.)⁸⁸:

Ս. Ներսես Շնորհալու «Թողթ ընդհանրական»-ում վերը հիշված համանման հորդորներն ու խրատները, կանոնական հրահանգները նույնպէս ընդգծված են: Նա վանքերում բնակվող կրոնավորներին թելադրում է վանքը շրջողներ քաղաքներ ու գյուղեր տեղափոխվելու համար՝ անձնական բարեկեցութեան մղումից ելնելով, որից հոգիներին բազում վնասներ են լինում. «Մի ոք զընկերակից կրօնաւորաց թողլով զկենակցութիւն՝ առանձինն բնակիցէ, ոչ յաղագս ճգնողական վարուց՝ որպէս միայնակեացք, այլ վասն ազահութեան ախտի, զի զանձին իւրոյ աշխատութիւնն ոչ հասարակաց եկեղեցւոյն, այլ իւր միայնոյ ամբարիցէ», իսկ վանքերից դուրս ապրող կրոնավորներին պատվիրում է վերադառնալ վանքեր, որպէսզի դրսում ապրելով՝ չընկնեն գարշուծյան, վատթարութեան, որովայնամոլութեան, արբեցութեան եւ անառակութեան մեջ. «...Այս եղիցի կանոնական օրէնք ի վերայ այնպիսեացն. փոխել այսուհետու զբնակութիւնս իւրեանց ի վանս եւ զվարս իւրեանց՝ ըստ ձեւոյն եւ ըստ կարգին՝ յապաշխարութիւն եւ ի պարկեշտութիւն մինչեւ ի վախճան»⁸⁹: Կրոնավորները, երբ վանքի միաբան են դառնում, այդ վանքում էլ պիտի մնան, եւ իրենց կամքով չտեղափոխվեն, որպէսզի չառաջանան գժտություններ. «Դարձեալ եւ զայլ պատուիրեմք. զի թէ հնար է փոխել ձեզ ի փոփոխական բարուց՝ վանաց ի վանս շրջելով, զի վասն դոյզն պատճառի թողուլ զառանջնորդն իւր եւ զկենակից եղբարսն, անհաստատութեան բարուց է նշանակ: Վասն զի բաց ի հոգւոց վնասուէ, որ հրամայեալ է ի գիրս, թողուլ եւ գնալ յաղագս մարմնաւոր ինչ պատճառի, ոչ թողացուցանեն զփոփոխումն ի տեղւոջէն»⁹⁰:

Այսպիսով՝ վանական կյանքով ապրելու ձգտում ունեցող անձը թողնում է աշխարհը եւ մտնում վանք, որպէսզի հրաժարվի աշխարհական կյանքի ընթացքում ձեռք բերած մեղսավոր սովորություններից եւ զերծ մնալով աշխարհիկ գայթակղություններից՝ որդեգրի ճշմարիտ քրիստոնյային վայել վարքագիծ: Վանական կենցաղավարությունը ծառայություն է Աստծուն: Այն իրականանում է, երբ անմնացորդ կերպով հանձն-

⁸⁸ «Կանոնագիրք Հայոց», հտ. Բ., էջ 11–12:

⁸⁹ Ս. ՆԵՐՍԵՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ, նշ. աշխ., էջ 76–78:

⁹⁰ Անդ, էջ 88–89:

վում են Աստուծու կամքին եւ կամավորաբար ստանձնում հնազանդության, աղքատության եւ ողջախոհության ուխտերը: Վանական կյանքի այս իրողություններն իրենց արտացոլումն են գտել թե՛ թարգմանական, թե՛ զուտ հայկական կանոնական բնույթի երկերում, ինչպես նաեւ առանձին խրատներում ու ճառերում:

РЕЗЮМЕ

Статья посвящена канонам регулирующим монастырский уклад жизни последователей Армянской Апостольской церкви. В армянской действительности имел широкое распространение монастырский устав написанный Св. Василием Великим. Подобные предписания присутствуют в различных группах канонов, вошедших в «Армянскую книгу канонов», а также в различных поучениях и речах многих авторов. В статье подробно рассмотрены каноны, относящиеся к трем монашеским обетам — целомудрию, нестяжанию и послушанию, а также каноны определяющие духовные и бытовые стороны жизни монахов.

SUMMARY

This article deals with the canons regulating the monastic lifestyle of the Armenian Apostolic Church. The Monastic Statute authored by St. Basil the Great was especially widely used in the Armenian reality. Similar rules are also present in various groups of canons found in the “Armenian Book of Canons,” as well as in individual exhortations and discourses by various authors. The article discusses in detail the canons concerning three monastic vows: vows of virginity, abstinence and obedience, as well as the rules related to the monks’ prayer, ritual life and other household realities.

